

Σχολιασμός in
Πατριάρχης Γεωργίου

1931

9(47.925)

7-35

2010-1-

Վ. ՊԱՐՍԱՄՅԱՆ

Ե Զ Մ Ի Ա Ծ Ի Ն Ն
Ո Ի
ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

Պ Ե Տ Զ Ր Ա Ց
ՅԵՐԵՎԱՆ 1931

9(47-925)

Պ-35

9 (47.925)

7-35

W

Վ. ՊԱՐՍԱՄՅԱՆ

Ե Ջ Մ Ի Ա Ծ Ի Ն Ն
ՈՒ
ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

(ՀԱՎԵԼՎԱԾ ՓԱՍՏԵՐ, ԴՈԿՈՒՄԵՆՏՆԵՐ)

ՊԵՏԶՐԱՆ

1981

ՅԵՐԵՎԱՆ

18 JUL 2013

14.283

ՊԵՏՐԱՑԻ ՏՊԱՐԱՆ
ԳԼԱՎԼԻՏ 0027 (Բ)
ՊԱՏՎԵՐ 4612
ՏԻՐԱԺ 8000

6499
41

9

ԵԶՄԱԾԻՆՆ ՈՒ ԴԱՇՆԱԿՑՈՒՅՑՈՒՆԸ

Հայ բուրժուազիայի մարտական կուսակցություն
Դաշնակցությունը յեղել է, և է հակահեղափոխական
այն ուժը, վորի մոտ 40 տարվա ավանտյուրիստական,
Ֆիդայական քաղաքականության պատճառով բնաջնջ-
վել են միլիոնավոր հայ և թուրք աշխատավորներ, աշ-
խարհի չորս կողմն են նետվել վորբերի, հաշմանդամ-
ների ու զաղթականների հոծ զանգվածներ: Իր ամբողջ
գործունեության ընթացքում, հատկապես յերեք տար-
վա (1918-1920 թ. թ.) կուլակո-բուրժուական, պետա-
կան իր դիկտատուրայի շրջանում, իմպերիալիստական
տենչերով տարված հայ բուրժուաների կուսակցու-
թյուն՝ Դաշնակցությունը, Անգլո-Ֆրանսական իմպե-
րիալիզմի միջամտությամբ անընդհատ պատերազմներ
վարելով Անգրիկովկասի մյուս հակահեղափոխական կու-
սակցությունների՝ մենչևիկների ու մուսավաթական-
ների, ինչպես և հարեվան թյուրքիայի հետ, ամեն ինչ
տրամադրելով, իրենց գործունեությամբ լենգ-թե-
մուրին ու Ձինդիզ Խանին գերազանցող իր դիկտատու-
րայի գլխավոր հեմարան խմբապետական քանակնե-
րին, Դաշնակցությունը քայքայեց ու ամայացրեց ամ-
բողջ յերկիրը, սովի ու կոտորածի մատնելով աշխատա-
վորությունը:

Զարմանալու վեջինչ չկա: Դաշնակցությունը իր

18 JUL 2013

14.223

ՊԵՏՏՐԱՑԻ ՏՊԱՐԱՆ
ԳԼԱՎԼԻՑ 0027 (Բ)
ՊԱՏՎԵՐ 4612
ՏԻՐԱԺ 8000

6499
41

9

ԵԶՄԻԱԾԻՆՆ ՈՒ ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայ բուրժուազիայի մարտական կուսակցությունը Դաշնակցությունը յեղել է, և է հակահեղափոխական այն ուժը, վորի մոտ 40 տարվա ավանտյուրիստական, ֆիդայական քաղաքականության պատճառով բնաջնջվել են միլիոնավոր հայ և թուրք աշխատավորներ, աշխարհի չորս կողմն են նետվել վորբերի, հաշմանդամների ու զաղթականների հոծ զանգվածներ: Իր ամբողջ գործունեությունը ընթացքում, հատկապես յերեք տարվա (1918-1920 թ. թ.) կուլակա-բուրժուական, պետական իր դիկտատուրայի շրջանում, իմպերիալիստական տենչերով տարված հայ բուրժուաների կուսակցություն՝ Դաշնակցությունը, Անգլո-ֆրանսական իմպերիալիզմի միջամտությամբ անընդհատ պատերազմներ վարելով Անգլիովկազի մյուս հակահեղափոխական կուսակցությունների՝ մենչեվիկների ու մուսավաթականների, ինչպես և հարեման թյուրքիայի հետ, ամեն ինչ տրամադրելով, իրենց գործունեությամբ Լենգ-Թեմուրին ու Չինգիզ Խանին գերադանցող իր դիկտատուրայի գլխավոր հեմարան խմբապետական քանակներին, Դաշնակցությունը քայքայեց ու ամայացրեց ամբողջ յերկիրը, սովի ու կոտորածի մատնելով աշխատավորությանը:

Զարմանալու վոչինչ չկա: Դաշնակցությունը իր

դրոշակի վրա գրում էր «Մահ կամ ազատութեան» և հայ բուրժուազիայի ազատութեան համար աշխատավոր մասսաներին առաջնորդում էր դեպի մահ:

Եջմիածինը ու «ամենայն հայոց» կաթաղիկոսը Դաշնակցութեան համար միշտ էլ յեղել են այն ափսոս-
րիտնու կազմակերպութեանն ու անձը, վորոնց ոգնու-
թյանը ապավինել է նա իր կուսակցական ու պետական
վաղ գործունեության ընթացքում: Ավելի ճիշտ, Եջ-
միածինը հանդիսացել է Դաշնակցութեան կուսակցու-
թյան «հագեցվոր քեփը»: Մեր պատմական գրականու-
թյան մեջ, գլխավորապես պարբերական մամուլի մի-
ջոցով արտահայտված՝ հայ-բուրժուազիայի ու կղե-
րականութեան պայքարը, բառիս լայն իմաստով տնա-
յին ներքին վեճերը, ներկայացվել է և մի քանի «աֆ-
տորիտետ» պատմադրերների կողմից ներկայացվում է,
վորպես առաջադիմականների ու հետադիմականների
պայքար: Նմանորինակ փորձ կատարողները — հետե-
վողական լինելու դեպքում, փորձում են Դաշնակցու-
թյանը վորոշ հեղափոխական դեր վերագրել:

Այս կարգի մտածողները, ըստ իս, հաշվի չեն առ-
նում հետեւյալ յերեք կարեւորագույն հանգամանքնե-
րը, վորոնք բնորոշում են Դաշնակցութեան հակահեղա-
փոխական ելույթները. —

ԱՌՄՁԻՆ. — Վոր Դաշնակցութեան կուսակցու-
թյունը առաջացավ պատմական այնպիսի շրջանում,
յերբ արդեն ընդհանրապես բուրժուազիայի աստղը
սկսել էր թեքվել — ուսական բուրժուազիան ֆինանսա-
կան կապիտալի ճնշման տակ, անցել էր բացարձակ հա-
կահեղափոխութեան գերի: Հայ բուրժուազիան, վորը
պատմականորեն կապված էր ուսական բուրժուազիա-

յի հետ, անկարող էր գերժ մեծ վողջ Ռուսաստանում
խմորվող այդ պրոցեսից: Դիցուք հենց Դաշնակցու-
թյան սկզբնական շրջանի գործունեության «գլուխ»
գործոց — Տաճկահայաստանի խնդիրը, վորը Դաշ-
նակցութեանը փորձում էր իրականացնել ուսական և
յեւրոպական իմպերիալիզմի ոգնութեամբ, դա ինքնի-
ն ազբնախի՛վ, ռեակցիոն մի քայլ էր նրա կողմից: Ել չեմ
խոսում այն մասին, վոր Ռ. Ս. Դ. Բ. Կ. առաջին հա-
մադրմարի մանիֆեստի «վարքան Յեվրոպայից արե-
վել»-բուրժուազիան այնքան ավերի վախկոտ, հայտնի
խոսքերը, այնքան էր սաղ դալիս հայ-բուրժուազիային,
վոր կարծես հենց դրա համար ասված լինէլին:

ՅԵՐԿՐՈՐԴ. — Դաշնակցութեան կաղմակերպման
շրջանում Ռուսաստանում արդեն իսկ գործում էյին
ուղեւոր. — դեմ. մարքսիստական կաղմակերպութեաններ,
նազրկովհատում նույնպես առաջանում են սոցիալ-դեմո-
կրատական խմբակներ, վորոնք հետզհետե սկսում են
Պարքոխտական դադափարների սխտեմատիկ պրոպա-
գանդան բանվորների ու դյուղացիների մեջ:

ՅԵՐԿՐՈՐԴ. — Ու ամենակարեւորը, դա հենց իրեն
Դաշնակցութեան թեորիան ու պրակտիկան է, վորը ա-
վելի քան դալիս է հերքելու իր մասին յեղած սխա-
տեակեանները:

Ներկա բրոշյուրի նպատակից դուրս է Դաշնակցու-
թյան անցյալի վողջ գործունեության անալիզը, ուս-
տի մենք վոչ մի պայմանով և վոչ մի կերպ չենք կարող
բավարարել ընթերցողի լարված ուշադրութեանը, վոր-
քան էլ այդ իրավացի լինի: Ամեն բան իր տեղում: Սա-
լայն պետք է նշենք, վոր Դաշնակցութեան անդամ սկզբ-
նական շրջանի գործունեությանը վաղակված չէ մա-
թեմատ. ու հայտնի. —

Տըր բուրժուական դուռը լիցումով. դա բացորոշ ունեցիտն, հակահեղափոխական դուրծ է, վորն իր ամբողջ մերկությամբ հրապարակ է դալիս մասնավորապես 1905 թվի հեղափոխության ընթացքում աւ հեղափոխությունից հետո:

Վերցնենք տաճկահայության «ազատագրության» հարցը, վորի մասին այնքան մեծ աղմուկ էր բարձրացրել Դաշնակցությունը:

«Կարո՞ղ ես արդյոք այդ նպատակը վորեն առնչություն ունենալ Հովկասահայ մասսայի շահերի հետ — դրում ես Ստ. Շահումյանը իր «Դաշնակցությունը թիֆլիսում եւ Դաշնակցություն կուսակցությունը»*) Հոդվածում, փոփոխության կենթարկվե՞ր արդյոք դե՞թ ամենաչնչին չափով սոցիալ տնտեսական ու քաղաքական դրությունը հայ պրոլետարիատի ու հայ չքավորության կովկասում, յեթե այդ կուսակցությունը հաջողվեր ազատել Տաճկահայաստանը ու ստեղծեր այնտեղ նոր, թեկուզ հենց բոլորովին ազատ հայկական թագավորություն»:

Պատասխանը խիստ բացասական է: Տաճկահայության «ազատագրման» իդեալն ըստ Շահումյանի նշանակում է կովկասահայության ուշադրությունը ուղղողական ցարիզմի դեմ պայքարելուց փոխադրել Տաճկահայաստանի «ազատագրության կողմը»: Այդ դուրծը հայ բուրժուական, Դաշնակցությունը կատարում է ինչ գիտակցաբար, և ցարիզմի անմիջական մասնակցու-

*) Տես Ստ. Շահումյան — «Յեզիկի Ժողովածու» 1903 թ. հ. 2, 42, 53.

թյամբ. ահա, թե ինչու Դաշնակցությունը Փանոսիկոբեն դատապարտում էր կովկասահայ հեղափոխականների կողմից բուրժուականի ու ցարիզմի դեմ ուղղված ամեն մի քայլը, համարելով այդ հայ ժողովրդի հեղափոխական ուժերի ջլատում», «դավաճանություն ազգային մեծ գործին — տանկահայության ազատագրման»...

Ահա, թե ինչու «Բալական էր, վորպեսզի Ժողովրդական մասսաների մեջ յերեման դարձադաճական գիտակցության նշույլ» անգամ, բալական էր, վոր այդ մասսաների մեջ հնչեր կառավարության դեմ ուղղված բողոքի այդ արտահայտությունները, մատնանշելով, թե հայերի հայրենիքը Տաճկահայաստանն է, թե կովկեթում ուղև կառավարության դեմ՝ միևնույն է թե դավաճանել ազգային գործին»... չարունակելով ընդ. Շահումյանը դրում է. «Դաշնակցությունը սխառմատիկ կերպով խեղդում էր բողոքի ձայնը հայ պրոլետարիատի մեջ, ջանում էր ջնջել հայ բուրժուականի դեմ ուղղված ամեն մի փորձ, կովկասում յերեման յեկած ամեն մի հեղափոխական շարժում և աշխատում էր գրադեցնել բնակչությունը բացառապես փանտաստիկ ու բախտախնդիր իդեալով՝ տանկահայության ազատագրմամբ» (Ն. տ. հջ՝ 59-60):

Դաշնակցության այդ ամբողջապես հայ բուրժուական շահերից բղխող գործի մեջ հենց կղերությունական պատմագիր Լեոն վկայությամբ, «Դրոշակը պիտի բարձրացներ հայ վարդապետը» (Տես Լեոն-Անյ-

յալից» հէ՞ 51) : Ինչպէս տեսնում եք զաշխարհային աշդ գործի մէջ, չափազանց պատասխանատու պարտա-
կանութիւն եւ ստանձնել Նշմիածինը, սակայն նա
շտահմանափակելով միայն դրանով կատարում եր ա-
վելին : Հայդուկային խմբեր կազմակերպելու և Տան-
կահայաստան ուղարկելու, Տաճկահայաստանի հարցի
պոտին լայն պրոպագանդ մղելու և այլն դործերին,
Դաշնակցութեան ու այլ նացիոնալիստական կազմակեր-
պութիւնների հետ, մասնակցում եր նաև Նշմիածինը,
Պեաք եւ ասել և այն, վոր հենց իրենք, «հողեվոր հայ-
բերն» ևս ղեկավարում էյին այդ հայդուկային խմբե-
րը՝ խաչը ձեռքներին, մատուցելը կողքին կապած :

Իմպերիալիստական պատերազմի նախորդին, ինչ-
պես և պատերազմի ընթացքում, յերբ Տաճկահայաստա-
նի և մերձավոր մի շարք այլ յերկրները շուրջը անորի-
նակ չափով սրվում ե պայքարը ուստական ու յեվրոպա-
կան իմպերիալիզմի միջեւ, յերբ այդ յերկրների նվաճ-
ման ու ժողովուրդների ստրկացման հարցը սկսվում ե
լուծվել զենքի ուժով, ահա, այդ շրջանում մի քանի
գլխով ավելի յե բարձրանում Դաշնակցութեան և Նշ-
միածնի ղերը, մասնավորապես ուստական բռնակալու-
թեան համար : Դեռ պատերազմի նախորդին ցարական
գլխավորաղիտութիւնը և կովկասի փոխարքա ցարական
աղվես վարանցով-Դաշկովը ակտիվ կերպով սկսում են
պատրաստել ու գինել հայ ազգայիններին, նույն թիվում
և կղերականութեան, դալիք պատերազմի համար : Իմ-
պերիալիստական պատերազմի կործանարար հետե-
վանքները իր կաշիի վրա զգացել ե արդեն ամեն մի աշ-
խատավոր, մեզ մնում ե մի քանի խոսք առել միայն
Նշմիածնի մասնակցութեան մասին : Այստեղ նախորդ

պեսք ե հայաստաններ, վոր Եզմիածինը իմպերիալիս-
տական պատերազմին մասնակցել ե նույն մոտիվներով
ինչ Դաշնակցութեանը, նրա վարած գիծը այդ պատե-
րազմի ընթացքում, ցարական իմպերիալիզմի, Տանկա-
նայաստանի հարցի վերաբերմամբ հիմնականում Դաշ-
նակցութեան գիծն ե :

1912 թվին, իմպերիալիստական պատերազմի նա-
խորդին Նշմիածնի պաշտոնական որդան «Արարատ»
թերթը տպում ե հետեւյալը .

«Թյուրքիայի հետ ղնմած ընդհարում ունե-
նալու ղեպքում, կասկած չկա, վոր Նշմիածնի
պետը, կարող կլինի հայկական ուժերը առաջ
մղել այն ճանապարհով, վոր ընդունված ե
անցյալի փորձով և համապատասխանում ե
ոռւսաց պետութեան ու հայերի (կարգա Դաշ-
նակցութեան) ընդհանուր շահերին» : *) Խո-
սելով Կիլիկիայի հարցի մասին նույն թերթը
գրում ե .—

«Կիլիկիայի հարցը քննելիս Մեմֆ ամբող-
ջովին պիտի առաջնորդվեմք Ռուսական շահերի
նկատառումներով, բայց (ուշագրութեամբ լր-
սեք «զոուտ . կրոնա-բարոյական» կենտրոնին-)
վորքան ել աղքատ լինի Հայաստանի ապագա
ինքնուրույնութեանը բնորոշող քաղաքական ի-
րավունքների սահմանների մեր նախագծումը,
մի բան պարզ ե—ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ՊԵՏՔ Ե ՅԵԼՔ
ՈՒՆԵՆԱ ԴԵՊԻ ՆՈՎ» **)

Նշմիածնական մամուլը տարրորինակ խրախուսե-

*) «Արարատ» 1912 թ. օկտոբերի, հէ՞ 798:

**) նույն տեղը:

ըով և վողջունում գալիք պատերազմը՝ լայն ազդեցու-
թյալ յե անում Ռուսական իմպերիալիզմի ոգտին, հա-
մարելով նրան «Արևելյան տանջված ազգերի պատմա-
կան պաշտպան»։ Իսկ նրա կազմակերպած պատերազ-
մը «Ազատարար» մի գործ։ Կղերական որդանը հավա-
տացնում է, վոր։—

«Տանկաստանի դեմ մղվող պատերազմում
մեծ դեր պիտի խաղան հայերը։ Ռուսների պա-
տերազմը տանկաների դեմ հայերի համար ա-
զատութեան արշալույս է, նոր ազատ կյանքի
նախադուռ... Հայերի շնորհիվ ռուսները Բըշ-
նամու յերկրում կզգան իրենց ինչպես հայրենի-
քում։ Այդ ահագին գոհերը կառնան իրանցից,
բայց հայերը պատրաստ են բոլոր գոհաբերու-
թյուններին։ Նրանց սպասող ապագան քաղաքա-
կան ազատ գոյությունը Ռուսաստանի հզոր
հովանավորութեան ներքո արժե ամեն գոհաբե-
րութեան»։

Այս մեջբերումները կոսկած անգամ չեն թող-
նում, վոր իմպերիալիստական պատերազմի նախապատ-
րաստութեանը մասնակցել և և Եջմիածինը, ունենա-
լով նույն դաշնակցական ձգտումներն ու սպասելիք-
ները (Ծովից-ծով Հայաստանը և այլն...)։ Իմպերիա-
լիստական պատերազմի տարիներին, ավելի յե ամբա-
պընդվում ցարիզմի, վաշնակցութեան և Եջմիածնի-
«սուրբ» յերրորդութեան կոմպակտ գործունեութեան
նը, ավելի լայն է բացվում Վորոնցով-Դաշկովի պա-
լատի դռները դաշնակցութեան ու Եջմիածնի ներկայա-
ցուցիչների՝ Ալեքսանդր Խատիսյանի, Մեթուսի վալ-

դիպետի, Սախուն Հարությունյանի և այլոց առաջ,
յերբ իրերի բերմամբ սարգվում են պատմական «նըշ-
մարտություններն» ու «քյուրիմացությունները» (Տես
հավելվածի № 2. գոկումենտը), դաշնակցութեան «հա-
կառուսապետական» ձգտումների «ՊՈՒՖ»-ական ի-
մաստը և այլն, և այլն։

1914 թվի հուլիսի 20-ին հրապարակվում է Նիկո-
լա արշալարքունյի պատերազմական հրովարտակը։ Ու-
զոստոսի 5-ին Գևորգ կաթողիկոսը իր «Հայրապետա-
կան» թ. 1150 կոնդակով «Թեղանոթային միա» և պատ-
րաստում այդ պատերազմի համար։

«Այսու հայրապետական կոնդակովս հոր-
դոր կարազմը առ ամենեցյալ փութով ոժան-
դակել նյութապես և բարոյապես հաջողութեան
համապետական մեծի և Արդարացի (ՏԻՅ) գոր-
ծոյն և կազմակերպել դմարդասեր գործ յեղրոյ-
րական ողնութեան ընտանյաց նոցա վորը ի պա-
տերազմի պատրաստ են դնել զանձիս յուր-
յանց վասն պատվո մերո՝ մեծազոր Ռուսիո»...

Նույն տարվա նոյեմբեր ամսին Նիկալայ Կայսրի
կովկաս յեկած ժամանակ Գևորգ 5-րդ կաթողիկոսը
«Բարի գալուստ» մաղթելով նրան հետևյալն է ասում։—

«Ձերը կայսերական մեծություն ամենապո-
ղորմած կայսր, անսահման բաղդավոր եմ յե և
իմ հօտը, վոր այս պատմական բոլեյին հնարա-
վորություն ունենը յերես առ յերես տեսնելու
մեր սիրեցյալ միասնություն... Հայկազյան հավա-
տարիմ հպատակ ժողովուրդը, օրբութեամբ հե-

տեւելով իմ նախնիքներն պատգամներին, այժմս
պատրաստ եմ ամենագոհութեամբ կատարել իբր
սիրազան պարտականութեանը իբր ցարի և հայ-
բենիքի առաջ... Մեծդ թաղավոր Ամենակարող
աստծու սուրբ սեղանի առաջ ջերմ աղոթքներ
ենք վեր առաքում ամենաբարձրային շնորհնու-
թիակատար հաղթութեան Ռուսական քրիստոնիս-
տորքին: Թող պահպանե տեր աստվածը յերկար
տարիներ Զերդ կայսրական մեծութեան, վո-
դորմած թաղուհի-կայսրուհիների և սիրեցյալ
արքայազն դահաժառանգի թանգաղին կյանքը,
«Ամեն»:

Բայց այդքանով չի սահմանափակվում «ամենայն հա-
յոց Հայրապետը»: Նա կաղմակերպում է մի առան-
ձին հանձնաժողով և ուղարկում Փրոնտ չըջելու և խրա-
խուսելու «հայ տղերքին», «հայաբար կովի տանկի
դեմ» և «հավատարիմ մնալ ոռու գործին»: Մեծ ջանա-
սիրութեամբ, դաշնակցութեան հետ մեկտեղ, կաղմա-
կերպում, հորդորում և Փրոնտ և ուղարկում «կամա-
վորական» խմբերին: Ահա, ձեզ մի որինակ ևս, վուրը
ավելի քան ցայտուն կերպով բնորոշում է Եջմիածնի՝
իմպերիալիստական պատերազմի մեջ աւնեցած ակտիվ
մասնակցութեանը:

«Ապրիլի 15 և 16-ը Եջմիածնում պատմա-
կան որեր եյին-դրում է «Արարատ»-ը 1915 թ.
4-5 համարում: 15-ի ռուսավոյան չորեքշաբթի
որը լուր ստացվեց, ուղարկված հատուկ սուր-
հանգակի միջոցով, վուր հայ կամավորների

«Արարատ» 1914 թ. դեկտեմբերի, № 10-61):

խումբը գալիս է Յերեանից: Վեհափառ Հայրա-
պետը պատվիրել էր կարևոր պատրաստութեան-
ներ տեսնել ընդունելու կամավորներին պատ-
շաճ կերպով: Վեհափառի հրամանով ընդառաջ
եյին գնացել մինչև Զվարթնոց ավերակ յեկեղե-
ցին Տ. Աշոտ Յեպիսկոպոսը և Տ. Բարկեն վար-
դապետը... Յերեանի փոխ թեմակալ Տ. Խորեն
Յեպիսկոպոսը, քաղաքագլուխ Տ. Ս. Խաչատրը
յանը և բաղմաթիվ քաղաքացիներ մինչև Ս. Եջ-
միածին յեկել եյին կամավորներին ուղեկցելով:
Ժամի 5-ի մոտերը Զվարթնոցի մոտ ճանապար-
հի վրա վեհափառ Հայրապետից ուղարկված
ներկայացուցիչները և ժողովրդի խառն բաղ-
մութիւնը չըջատեց հայ կամավորների խմ-
բապետներին:

Խմբապետներ՝ Քեոն, Խեչոն, Դրոն, Հա-
մաղասպը, գլխավորութեամբ բոլոր կամավոր-
ների հրամատար Վարդանի՝ չարքով կանգնած
և չըջատված կամավոր ղեկավորներով-միա-
վոր և հետիոտն, Արարատյան դաշտի պատմա-
կան վայրում մի սքանչելի պատկեր եյին ներկա-
յացնում: Վեհափառ Հայրապետի և մայր աթո-
ռի միաբանութեան կողմից զգացված վողջույ-
նի ճառեր արտասանեցին Տ. Աշոտ Յեպիսկոպոսը
և Տ. Բարկեն վարդապետը... Հանդիսավոր յեր-
թը առաջ շարժվեց դեպի Ս. Եջմիածին... Մայր
աթոռի միաբանութեանը վանքի դռան առաջ
ղիմավորեց խմբապետներին և կամավորներին
առեկցելով նրան տաճար: Յեկեղեցու պանդակ-

ները զոդանջում էյին շատ խորհրդավոր կերպով-վանքի հնադարյան պարիսպներն անգամ, վոր շատ պատմական դեպքերի լուռ վկաներ են, կարծես զգում էյին բոպէյի խորհրդավորութիւնը... Միաբանութեան աչքերից կաթի՛լ- կաթի՛լ արցունքներ էյին քափում... Արձանի լուծյամբ ամենքն իրենց քայլերն ուղղեցին Ս. Տաճար, խմբապետները ծունկ չոքելով համբուրեցին իջման ս. սեղանը, լուռ և խորհրդավոր կերպով աղոթում էյին առ աստված, իսկ միաբանութիւնը և ժողովուրդն էլ նրանց համար էյին աղոթում, վոր կարողանան քաջութեամբ կռիւի և հաղթել դարավոր բռնակալ տանիկներին...

Ժամը 9-ին խմբապետները ներկայացան վեհափառ կաթուղիկոսին: Վեհափառն որինեց նըրանց և խոսակցեց, հյուրասիրելով սուրճով: Ժամը 9-ին բոլոր խմբապետները, հարյուրապետները և տասնապետները ընթրիքի հրավիրվեցին ճեմարանի սեղանատանը: Ընթրիքին ներկա էյին Ս. Աթոռի միաբանութիւնը: Յերևանից ուղարկված ռուս սպա Ոգոլը. պ. Համարձում Մելիքյանը և ուրիշները: Ձգացված բաժակաճառեր առաջարկեցին Տ. Սահակ Արքեպիսկոպոս, Տ. Աշոտ Յեպիսկոպոս, Տ. Բարկեն վարդապետ, Տ. Գրիգոր, խմբի խաչակիր Բահանան, Ջափարյան, Ոգոլ և ուրիշները: Տ. Սահակ Արքեպիսկոպոսն առաջին կենացն առաջարկեց սորին կայսերական մեծութեան և ամբողջ ռզոստոսափառ տան կենացը: Խմբապետ

Վախդանը առաջարկեց խմել վեհափառ Հայրապետի կենացը, ամենքը վոտքի կանգնելով, խանդավառ կեցցենքերով խմեցին վեհափառ Հայրապետի կենացը... Ճոխ ընթրիքը վայելելուց հետո, խմբապետները գնացին հանգստանալու... Հաջորդ առավոտյան խմբերը հավաքվում են վանքի բակը, վեհափառ կաթողիկոսը կայսերական մաղթանք կատարելով ասում է.—

«Գնացե՛ք, ձեզ եմ սպասում իմ տանջված գավակները, գնացե՛ք ազատեցե՛ք նրանց կոտորածից և վրեժխնդիր յեղե՛ք մեր դարավոր քշմաւուց»... Այդ բոպէյին խմբապետները և կամավորները կարծես կատաղի առյուծ դարձան, նոքա ալեղարդ Հայրապետի խոսքերից վուզեւորված ուղում էյին թռչել արարատ լեռան մյուս կողմը և սկսել իրենց համար վաղուց պանծալի կատաղի կռիւլը վայրենի քրդերի ու բռնակալ տաճիկի դեմ... Վարդանը և մյուս խմբապետները հերթով մոտեցան վեհափառին ու համբուրեցին ալեւոր տիրոջ ս. աջը՝ ստացան նորա որհնութիւնը: Վեհափառը կրկին որհնելով ամենքին՝ վերադարձավ վեհարան: Հնչեց մուղիկան, ճեմարանի դարպասով հեռզհեռ ճամբար յերան հայ քաջերը...» (Էջ՝ 190)

Ահա, այսպես էյին կազմակերպում, նաջիոնալիտական թույն, կեղծ ազատագրական գաղափարներ ներշնչում հայ աշխատավորական մասնաներին Եջմիածինն ու դաշնակցութիւնը ձեռք-ձեռքի տված իրար հետ, այսպես էյին նրանք «քնդամբային միա»

Մատակարարում ուսանական արյունաթորու, շոնհեղեղ
ցարիլմին, հայ աշխատավորության «աղատադրություն-
նը» կապելով նրա հետ, վորի մասին տակավին անցյալ
դարի 90-ական թվականներին, պրոլետարիատի խոշո-
բագույն առաջնորդներից ՆՆԿՆԼՍԸ, հետեյալ մարդա-
րեական միտքն և արտահայտիչ-

«Իմ անհատական անկեղծ կարծիքն այն է,
վոր Հայաստանի ազատութունը տանկների և
ռուսների ձեռքից կարող է տեղի ունենալ մի-
միայն ուսական ցարիլմի տապալման արը».
(«ՆՈՐԲ» 1924 թ. դեկտեմբեր 4 էջ՝ 126.):

Հոկտեմբերյան հեղափոխությունից հետո, մենք
գարձյալ ՆՂՄիածնին տեսնում ենք դաշնակցության
հետ, ընդդեմ վողջ Անդրկովկասի աշխատավորության
շահերի: «Կուսակցական» ու «քաղաքական» պայքարից
միշտ հեռու կանգնած ֆարաշավոր պորտաբույծները,
քրիստոնեական մոլեռանդությամբ հարձակվում են
ամբողջ աշխարհի ճնշված մարդկության աղատադրու-
թյան ուղի հարթող, ուսու բանվորների ու աշխատա-
վոր գյուղացիների աղատադրական մեծ դործի՝ Հոկ-
տեմբերյան հեղափոխության վրա: Իրենց սպիտակ,
ոսակցիոն մամուլում սուլում են բազմաթիվ հոգված-
ներ Հոկտեմբերյան հեղափոխության դեմ, անվանելով
այն «անխիղճական», «խավար», «անպարտաշատ»,
«սոցիալիզմի անունից ճառող, բայց սոցիալիզմի վար-
դապետությունը բնավ չհասկացող (էջ) մի քանի ճա-
ռախոսների» դործ: ՆՂՄիածնի ու դաշնակցության
կենտրոնական մարմինների կարգադրությամբ յեկե-
զեցական արարողությունների ժամանակ լայն ազդեա-

ցիւն յի տեղիում «հեղափոխության հետքի մեջ հետու մը-
նալ ուսական հեղափոխության հեղափոխարար» աղ-
գեցությունից: «Վեհափառ» կաթողիկոս Գևորգ Ե-րդը
«Ջերմադին» վողջունում և հակահեղափոխական դաշ-
նակցությանը հեղափոխական Ռուսաստանից ան-
ջատվելու և «անկախություն» հայտարարելու ակտը,
համարելով այդ «ազգի» «գարերի իղձը» և այլն, և
այլն...

Ավելի կատարի յե լինում ՆՂՄիածնի հարձակումը
ներքին հեղափոխության դեմ:

Դաշնակցության ղրկատուերայի դեմ ուղղված
Հայաստանի բանվորների ու աշխատավոր գյուղացի-
ների 1920 թվականի մայիսյան հերոսական ապստամ-
բությունը, ֆարաշավոր «հայրերի» կողմից հայտա-
րարվում և վորպես, «հայրենադավ», «ազգապարծան»
մի դործ:

Մայիսի 14-ին «ամենայն հայոց» կոչեցյալը հրա-
տարվում և մի կոնդակ, վորի մեջ պարտավելով իրենց
աղատադրության համար վորքի յեկած բանվորա-գյու-
ղացիական մասսաներին, կոչ և անում համախմբվել
դաշնակցական կառավարության շուրջը ճնշելու հա-
կտպետական, հակադաշնակցական հեղափոխական շար-
ժումը: Ահալաթիկ Ձեզ մի կտոր այդ կոնդակից:

...Անհայտ անորոշ, մշուշապատ գաղափարներով
տարված մարդիկ փոսեր են փորում միացյալ և
անկախ հայրենիքի մանր վտանգներ սպառ-
նող անկախ որերում... Մեր տան մեջ մեր դեմ
դավեր են լարում պայքարող անկախ Հայաս-
տանի գաղափարը, այս անհայտ պայքարի, յերբ

վտանգված ենք տեսնում հայրենիքի միտքայն գործը, իբրև ընդհանրական Հայրապետ մեր սրբազան պարսփն ենք համարում այս ծանր, կասեմք որհասական բոլորներին հայրական խրատով դիմել բոլորին և զգաստության կոչ անել—հայ ժողովուրդ, համախմբվի՛ր քո հայրենի համարապետության (հասկացի դաշնակցության մ. Պ.) պահպանության գործի շուրջը, դա յե քո հայրենիքի փրկության միակ (սլո) նախապարհը:

Դժվար է յերեվակայել հայ աշխատավորության հասցեյին ուղղված ավելի մեծ անարդանք, քան դասակարգային ատելությամբ լցված, կեղծիքի ու խաբեություն՝ մարմնացում, այս կեղատու դոկումենտը: Յեւ իրող, անամոթաբար հանդես դալ «հայրական» դիմակի տակ և խրատներ կարդալ «հայ ժողովուրդին» համախմբելու դաշնակցական կառավարության շուրջը, համարել այդ «հայրենիքի փրկության միակ ճանապարհը», այն պահին, յերբ այդ նույն դաշնակցության ավանդույթաբան, խմբապետական քաղաքականության հետեւանքով առաջացած պատերազմների ու սողաժիջյան ջարդերի շնորհիվ քայքայվել, ամայացել էր վաղ յերկիրը, հարյուր հազարավոր դաղթականներ մորեկի պես արջախում էյին «միացյալ ու անկախ» Հայաստանի այս ու այն շրջանները, վոչնչացնելով ամեն ինչ, առանց խնայելու շներին, կատուններին, ձիերին և նույնիսկ մարդկանց, յերբ հենց իրենց՝ դաշնակցականների Յերեվանի «Զանգ», «Հոռաջ» ու «Ռամկավարների» սրդան «Հայաստանի Զայն» թերթերի նկատ

րադրությամբ, աղաքանակությունը բաց դաշտում արածում էր վոչխարի նման, փորկերում էր աղբանոցները խողի նման, յերբ դաշնակցական մայրաքաղաքում, մինխտրների քիթ տակ—մայրերի վրա, փողոցներում, պատերի տակ որական մեռնում էյին հարյուրավոր մարդիկ, գողությունը, ավազակությունը, մարդասպանությունը մատուցելով, շանտաժը սովորական յերեւելթներ էյին դարձել, յերբ որ չէր լինում, վոթ խմբապետական բանակները, դաշնակցական «տղերքը» չհարձակվեցին այս կամ այն գյուղի վրա, չթալանեցին, ու չկողոպտեցին աշխատավոր գյուղացիության, յերբ դաշնակցական կառավարությունը, նրա մինխտրները, պարլամենտի անդամները իրենց առօրյա ծախքերը հոգալու նպատակով կրկնապատկեցին ու քաղաքապատկեցին հայ և թուրք գյուղերի ունկիւլիցիանների թիվը, յերբ Հայաստանը, ինչպես պատկերավոր արտահայտում է ժամանակակից վոչ կոմունիստական թերթերից մեկը, դարձել էր կատարյալ «գերեզմանոց», «ղժողփավայր», աշխատավոր լայն զոհվածները իրենց մահվան, բնաջնջման դռն էյին հասել, իսկ այդ ամենը դաշնակցության կործանարար քաղաքականության հետեւանքով, ահա, այդ պահին դարձյալ դտնվում են Գեղորդ Ծ—ը Սուրենյանների, փորոնք դաշնակցական այդ կործանարար քաղաքականությունը համարում են «Հայրենիքի փրկության միակ ճանապարհը» այդ պահին դարձյալ դտնվում են Գարեգին արքեպիսկոպոսներ, վոթոնք դաշնակցական կառավարության ներքին գործոց նախարարության ինդրանոք չրջում են զանազան դավառներ «ժողովրդին և զարքն տրամադրելու»:

երանց տրամադրությունը հայրենիքի (հասկացի գաղա-
նակցության) պաշտպանության հանդեպ բարձր պահե-
լու նպատակով»*) : Յեւ այդ բնական և ու հասկանալի
Ձեւ, վոր հենց հայ բուրժուաների որդան «Մշակ» թեր-
թում տպագրված գյուղական մի քահանայի վկայա-
թյամբ՝ «Հայի խաչի, մեռունի, կաթողիկոսի և յեկեղե-
ցու պաշտպանը միայն Դաշակցությունն է» (1918 թ.
№ 118) :

Հայաստանի բանվորների ու աշխատողի գյուղա-
ցիների կատարած նոյեմբերյան հեղափոխությունից հե-
տո յեւ, չնմիած ինը չղաղարեց այդ նույն բանվորների ու
գյուղացիների դեմ ուղղված իր արդեստիվ քաղաքա-
կանությունից : Այսպես որնակ. նա վճռականապես
դեմ դուրս յեկավ Հայաստանի յերիտասարդ Խորհրդա-
յին կառավարության՝ խոշոր արդյունաբերական ձեռ-
նարկների ու կալվածատիրական հողերի բռնադրաման
հեղափոխական որենքին :

Հայտնի յեւ, վոր վոչ Անդրկովկասյան Սեյմի 1918
թվականի մարտի 7-ի և վոչ եւ «հեղափոխական» ու
«սոցիալիստական» դաշնակցության 1920 թ. հունիսի
4-ի հոգային որենքները չլուծեցին և չեյին կարող լու-
ծել հոգային խնդիրը, կալվածատիրության մնացորդ-
ների վերացման հարցը Անդրկովկասում : Դեռ ավելին
Դաշնակցությունը իր սոցիալական քաղաքականության
վոգուրն համապատասխան մի շարք ձեռնարկումներով
փորձեց ավելի ամրապնդել իր դասակարգային հեմարա-
նի՝ կուլակության տնտեսական դիրքերը, ի հաշիվ աշ-
խատավոր գյուղացիության :

«Ծախքան» թուրքական դուշերի հաշիւն ու քաղաք-
աշինելով Դաշնակցության գյուղական գործերի տեր
ու անորեն կուլակության, հողի և հողագործաւթյան
հետ վոչ մի առնչություն չունեցող Դաշնակցական
գաղամենտի անդամներին (Չարքախ և այլն) : Դաշ-
նակցական պետական դուշերի և գյուղատնտեսության
հախարարի 1920 թվականի արձակած № 41 և այլն
հրահանգներով «լքյալ» հողերը տալով կապալով գյու-
ղական բարձր շերտերին, «բուռնցներին» Դաշ-
նակցությունը գյուղում, հողային հարցում ստեղծեց
այնպիսի հարաբերություններ, վորը հենց ինքը Դաշ-
նակցության պարագլուխ Նիկոլ Աղբալյանը՝ Հայաս-
տանի Վարչապետին ուղղած 1920 թ. սոգոստոսի 28-ի
իր գեկուցման մեջ բնորոշել և, վորպես «Մի տեսակ
անցողիկ կալվածատիրություն» :

Հիշենք, վոր այս կարգի քաղաքականությունից
դուրս, միաժամանակ Դաշնակցությունը ձեռնարկել եր
Հայաստանից դուրս յեղած կապիտալի ներդրաման
քաղաքականության (Թիֆլիսի, Դանձակի, Դարբադի
«Ռեմսիսա և միջոցադիր» մարդկանց «Մաւիս» ան-
վանված դադութի կազմակերպումը և այլն), սարսա-
փելով Հոկտեմբերյան հեղափոխության հետեանքով
հայ բուրժուազիայի համար ստեղծված աննպատ տայ
մաններեց, Դաշնակցությունը սմեն կերպ աշխատում
եր նրանց կապիտալը վոխադրել Հայաստան և հայ կա-
պիտալիստների ու բանկիրների միջոցով թուրքական
«մաքրված» հողերում և այլուր ստեղծել տնտեսական
ամուր բաղա իր դիկտատուրայի կայունացման համար :

Հայ բուրժուազայի շահերի համար մղվող այդ քա-

*) Տես Պետրիկի վործ № 1843 ԵՂ՝ 103 (Լեւրք. Դործ, մին.) :

երանց արամազուրքյանը Զալիմի (Հասկացի գաղ-
նակցության) պաշտպանության հանդեպ բարձր պահե-
լու նպատակով*) : Յեւ այդ բնական և ու հասկանալի
Չե, վոր հենց հայ բուրժուաների որդան «Մշակ» թեր-
թում տպագրված գյուղական մի քահանայի վկայու-
թյամբ՝ «Հայի խաչի, մեռոնի, կաթողիկոսի և յեկեղե-
ցու պաշտպանը միայն Դաշակցությունն է» (1918 թ.
№ 118) :

Հայաստանի բանվորների ու աշխատավոր գյուղա-
ցիների կատարած նոյեմբերյան հեղափոխությունից հե-
տո յեւ, չեջմիածինը չղաղարեց այդ նույն բանվորների ու
գյուղացիների դեմ ուղղված իր աղբյուրով քաղաքա-
կանությունից : Այսպես որնակ. նա մի՞նչ անապե-
ղեմ դուրս յեկավ Հայաստանի յերիտասարդ Սորհրդա-
յին կառավարության՝ խոշոր արդյունաբերական ձեռ-
նարկների ու կալվածատիրական հողերի բռնադրաման
հեղափոխական որենքին :

Հայտնի յե, վոր վոչ Անդրկովկասյան Սեյմի 1918
թվականի մարտի 7-ի և վոչ եւ «հեղափոխական» ու
«սոցիալիստական» դաշնակցության 1920 թ. հունիսի
4-ի հոդային որենքները չլուծեցին և չեյին կարող լու-
ծել հոդային խնդիրը, կալվածատիրության մնացորդ-
ների վերացման հարցը Անդրկովկասում : Դեռ ավելին
Դաշնակցությունը իր սոցիալական քաղաքականության
վոգուս համապատասխան մի շարք ձեռնարկումներով
փորձեց ավելի ամրապնդել իր դասակարգային հենարա-
նի՝ կուլակության տնտեսական դիրքերը, ի հաշիվ աշ-
խատավոր գյուղացիության :

«Մաշիկ» Թուրքական գույրերի հաշիւն ու գույքը
առջինելով Դաշնակցության գյուղական գործերի տեր
ու տնտրեն կուլակության, հողի և հողադործության
հետ վոչ մի առնչություն չունեցող Դաշնակցական
կառավարութեան անդամներին (Չարքաիս և այլն) : Դաշ-
նակցական պետական գույրերի և գյուղատնտեսության
նախարարի 1920 թվականի արձակած № 41 և այլն
հրահանգներով «լքյալ» հողերը տալով կապալով գյու-
ղական բարձր շերտերին, «բուռնցքներին» Դաշ-
նակցությունը գյուղում, հողային հարցում ասեղծեց
աշխարհի հարարերություններ, վորը հենց ինքը Դաշ-
նակցության պարագլուխ Նիկոլ Աղբալյանը՝ Հայաս-
տանի Վարչապետին ուղղած 1920 թ. սեպտեմբերի 28-ի
էր գեկուցման մեջ բնորոշել և, վորպես «Մի տեսակ
անցողիկ կալվածատիրություն» :

Հիշենք, վոր այս կարգի քաղաքականությունից
դուրս, միաժամանակ Դաշնակցությունը ձեռնարկել եր
Հայաստանից դուրս յեղած կապիտալի ներդրաման
քաղաքականության (Թիֆլիսի, Դանձակի, Ղարաբաղի
«ձեռնառիս և միջոցառք» մարդկանց «Մաշիս» ան-
վանված դադուի կաղմակերպումը և այլն), օարսա-
փելով հոկտեմբերյան հեղափոխության հետևանքով
հայ բուրժուազիայի համար ստեղծված աննպաստ պայ-
մաններից, Դաշնակցությունը ամեն կերպ աշխատում
եր նրանց կապիտալը փոխադրել Հայաստան և հայ կա-
պիտալիստների ու բանկիրների միջոցով թուրքական
«մաքրված» հողերում և այլուր ստեղծել տնտեսական
ամուր բաղա իր փոխադրության կալվածման համար :

Հայ բուրժուազիայի շահերի համար մղվող այդ քա-

*) Տես Պետրոսի վոգը № 1843 եջ՝ 103 (Ներք. Դործ. միւն.) :

դաքանակներ, ինչպես հայտնի յի Դաշնակցությունը քաշվում էր մամուլում հրապարակորեն արտահայտելուց, իր կեղծ հեղափոխական աշխատավորական քողը չսրտոնելու նպատակով, այդ դերը ստանձնել էր Դաշնակցության մեկ ուրիշ թեմբլ աշխատկող՝ «Հայ ժողովրդական կուսակցությունը» վորը և իր պաշտոնական որդան «Ժողովուրդ» թերթում և այլուր ակտիվ ազդեցության յեր մղում Հայ կապիտալի շտապ կերպով Հայաստան փոխադրելու հարցի շուրջը:

Ձուր չեր աճապարանքը: Ռուսաստանում, հետագայում և Ադրբեջանում, պրոլետարական հեղափոխության, խոշոր կապիտալիստական ձեռնարկների ազդայնացման հեղափոխական որենքի հետեմանքով թեմբլաթավում և յին նայել հայ կապիտալիստներն ու բանկիրները, իսկ այդ իրադարձությունը անտարբերությամբ դիտել այդ նույն կապիտալիստների ու բանկիրների հարադատ կուսակցություն Դաշնակցությունը վոչ մի դեպքում չեր կարող: Այստեղից էլ պարզ է ու հասկանալի, թե ինչու նա ամեն ճիգ ու ջանք պետք է դորձադրեր փրկելու դեթ մնացածին, դեթ վերջին կապիտալիստին:

Ահա, ընդհանուր կոնտուրներով այս է Դաշնակցության սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության իմաստը, վոր ունյեթ կերպով արտացոլում է նրա կուլակտորութուական էությունը: Այս ամենից վերջ, խոսք անգամ լինել չի կարող, վոր Դաշնակցությունը չեր կարող վորեմէ հեղափոխական միջոցի դիմել կալվածատեր եղմիածնի նկատմամբ: Պատմությունը հայտնի «Հայ հեղափոխական Դաշնակցության» միակ «հեղա-

փոխական» դործը այն է, վոր նա սկսեց նշմարել վամբի և ետ կիսովի ցանխ անել:

Դառնանք մեր բուն խնդրին:

Հողային այս որինակ պայմաններում, նորաստեղծ նորհրդային իշխանությունը բնական է, վոր չեր կարող անտեսել Հայաստանի բազմաթիվ հողապուրկ ու սակավահող գյուղացիների շահերը և անպայմանորեն պետք է հեղափոխական ճանապարհով լուծեր այդ հարցը:

Ահա հեղափոխական այդ ձեռնարկման դեմ է, վոր «ամենայն հայցը» բողոքում է և—իր լիազորներ՝ Սորեն, Բագրատ արքեպիսկոպոսների ու Գեվորգ յեպիսկոպոսի միջոցով, 1921 թվի սեպտեմբերի 6-ի դրավոր հայտարարությամբ*) Ժողկոմխորհից պահանջում է.—

Առաջին.—Եղմիածինը պետք է ունենա ճեմարան, աստվածաբանական, հայագիտական մասնագիտություն հայաստանյայց յեկեղեցու պաշտոնյաներ պատրաստելու համար:

Յերկրորդ.—Պահանջում է տպարանը իր հարակից մասերով, ձուլարանով, գրապահեստով՝ թըղթապահեստով տպագրելու համար Կոնդակներ, յեկեղեցական, կրոնական գրքեր, հայրապետական կարգադրություններ և այլն...

Յերրորդ.—Վերադարձնել վանապատկան ԲՈԼՈՐ կալվածքները:

Չորրորդ.—Ելեգորոկայանը, ձեռադրերի մատենադարանը, թանգարանը և այլն, և այլն...

Ինչպես ընթերցողը կնկատե չափազանց արմա-

*) Այս ձեռագիր հայտարարությունը, բազմացած 9-ը թերթից, պահվում է ՀՍԽՀ հեղափոխական Թանգարանի Արխիվում:

տանձան պահանջներ և տառաջարկած հոգեկորդերով
ծատերերի կողմից: Յեղ իրոք զիջեց այս պահանջներին
կնշանակեւ:—

Աւաջիւն.— Թորհրդային կարգերում նյութական
հնարավորութիւն առաւ աստիճանաբանութեան
զարգացման, սոցիալիզմի կառուցման մեծ գոր-
ծի համար մարտիկներ պատրաստելուն զուգըն-
թաց, և ոժանդակել յեկեղեցու համար տիրա-
ցունքը պատրաստելուն:

Յերկրորդ.— Ուժանդակել կրօնական դրահանու-
թեան հրատարակման—հետեւապես և կրօնա-
կան ունյակցիոն իդիոլոգիայի տարածման:

Յերրորդ.— Վերադարձնել Եղմիածնի կալվածք-
ները, դա կնշանակէր, վոչ մի կերպ չհրավարա-
րելով հանդերձ հողազուրկ գյուղացիութեան
պահանջները, չաղատելով նրան այդ նույն Եղ-
միածնի ճորտական—կախյալ վիճակից, դեժ
գնալ պրոլետարական հեղափոխութեան տրամա-
բանութեանը, միաժամանակ պայմաններ ոտնը-
ծել կալվածատիրութեան հետագա զարգաց-
ման, ճորտութեան պահպանման համար՝ այ-
սինքն՝ ցարական և դաշնակցական ռեակցիոն,
հակահեղափոխական կառավարութիւնների
համազոր գործ կատարել: և վերջապէս՝

Յորրորդ.— հասարակական, պետական ու զիտա-
կան մի շարք կարեւոր նշանակութեամբ ունե-
ցող հիմնարկ—մեծոքներին թողնել մի բոլոր
Սխալաստիկ—սեռազուրկների ձեռքում, առանց
նրանց լայն հասարակութեան չահերին ծառայ-

յնցմերուս, պիտու էր չափ մեր տրամադրութե-
լու:

Այս ամենց հետո, ընտան և ու հասկանալի, վար-
տնապայմանորեն պետք և մերժվելին վերողբյալ պա-
հանջները: Հայաստանի խորհրդային կառավարութեան
ընդդէմ ել վարվում է: Այս «դիմում»-ի մեջ կա և
ուշադրով մի այլ հանգամանք—դերազանցուպես ահա-
բեկիչ բնույթ կրող: Այսպես որինակ, մի շարք անդամ-
ներ հիշատակելով և ընդգծելով, Եղմիածնի «բացառիկ
միջազգային դիրքն ու կարեւոր նշանակութիւնը» «հո-
գեկոր հայրերը» գրում են:—

...«կամենում ենք շեշտել նախ Ե. Եղմիածնի
ու հայոց ընդհանրական Հայրապետութեան բա-
ցառիկ դիրքը, կարեւոր նշանակութիւնն ու դե-
րը, վորի քաղաքական մասը միայն դադարում
է ուսաստանայաստանի վերաբերմամբ»։ Իսկ վեր-
ջում ուղղակի հայտարարում է՝

«Հույս ունենալ, վոր կառավարութեան այժմյան
դեկլարները աչքի առաջ կունենան մի կողմից
ներկա միջազգային խիստ քաջատիկ ու պատաս-
խանատու ծանր պայմանները և մյուս կողմից
այժմյան ընդհանուր անորոշ, հեղինկուկ ու ա-
նակրնկալներով լի քաղաքական մոմենտը ու
բազմակողմանի կշռադատութեամբ ու հեռատե-
սութեամբ կվերաբերվեն ու կվերաքննեն Եղմի-
ածնի իրավունքները և կվերադարձնեն բոլոր
հաստատութիւնները և բոլոր կալվածքները»:

Պատահական չէ Եղմիածնի՝ «միջազգային խիստ
բացառիկ պայմաններով» ու «քաղաքական մոմենտով»
ուսանալու խոսքերը: Զե, վոր նա ավելի քան մեկ

աւրիշը, կատարած եր միջադիպումն հակահեղափոխութեան
հետ, զրեթե իր մենաշնորհը դարձնելով դաշնակցու-
թեան արտաքին քաղաքականութեան դուրծը. «Միաժ-
նական» «սուրբ» վայրը դարձել եր մի տեսակ կենտ-
րոնատեղի, հյուրատուն, Անդլիական, Ֆրանսիական,
Ամերիկական զենեքաւորների, զենիկիներէն, Վրանդե-
լի, և Անդրկովկասի հեղափոխութեան բոլոր յերգվայր
թշնամիների համար թե նոյեմբերեան հեղափոխութեան
և թե դաշնակցութեան փետրվարեան ավանտյուրիայի
դերերն:

Այսպիսով, Եջմիածնի հասարակական քաղաքա-
կան դեմքը նշող, նրա անմիջական պրակտիկայից
վերցրած բոլոր հին և նոր փաստերը, միաբերան վը-
կայում են, վոր իր վողջ պատմական գոյութեան բն-
քագում նշմիածինը միշտ ել յեղիլ և կալվածատիրա-
կան—բուրժուական դասակարգերի հետ, ուսկցիայի,
հակահեղափոխութեան դիրքերում, ընդդէմ Հայաս-
տանի աշխատավորական լայն գանգվածների: Նրա
սլատմութեանը—դա ամբողջութեամբ ուսկցիայի,
հակահեղափոխութեան պատմութեանն է: Իսկ այն ա-
մենը, ինչ հայ բուրժուազիայի իդիոկրոնները տարածել
են, նրա «գուտ կրոնարարական», «ժողովրդական»
հաստատութիւնն լինելու մասին, զրանք առիւրեւութ,
բանվորա-դուրաջիական մասսաներին մոլորեցնելու
և իրենց իշխանութիւնը ամրապնդելու միջոցներ են:

Այսոր պրոլետարական դիկտատուրայի 14-րդ, և Նո-
յեմբերեան հեղափոխութեան 10-րդ տարում, յերբ մենք
վճռական ու աննախընթաց արշավի յինչ ձեռնարկել
կապիտալիզմի մնացորդների դեմ, համատարած կո-
լեկտիվացման միջոցով, կուլակութեանը վորպէս դա-

սակարդ վերացնելու համար, պատմական այս խոշո-
րագունքը դործի մեջ, ինչ խոսք, վոր մարտնչող անաստ-
վածները ու մեր լայն հասարակայնութեան կողմից ար-
ժանի հարվածը կտրվի նաև Եջմիածնին—մեր դա-
սակարդային թշնամիները—Ֆաշիստական դաշնակ-
ցութեան և կուլակութեան այդ լեղալ դործակալու-
թեանը ու կվոչնչացվի մեր հաղթական առաջընթացի
ճանապարհին:

ՀԱՎԵԼՎԱՅ

№ 1.

ՎՈՐՈՆՅՈՎ-ԴԱՇԿՈՎԻ ՆԱՄԱԿԸ ԳԵՎՈՐԳ
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ

(Թարգմանված ռուսերեն բնագրից)

ՆՈՐԻՆ ԿԱՅՍՐԱԿԱՆ ՄԵՄՈՒՅՅԱՆ
ՆՈՎԱԿԱՐՔԱՆ ՓՈԽԱՐՔԱՅԻ
ԳԻՎԱՆԱՏԱՆ ԱՌԱՆՁԻՆ ԲԱՃՆԻ
ՎԱՐԻՉ

Յ առաջին 1914 թ.
Թիֆլիս ք. № 1570

Նորին սրբազանության
Մեծապ Յեպիսկոպոսին,
Թիֆլիսի Հայ Հոռավորչա-
կան թեմի առաջնորդին:

ՁԵՐԴ ՍՐԲԱՋՆՈՒԹՅՈՒՆ

Նորին կայսերական մեծության Կովկասյան փոխ-
արքայի հանձնարարությամբ, պատիվ ունիմ ընդամին
ուղարկելու Ձերդ սրբությանը ի Ղիտություն պատ-
ճենը գեներալ-ատյուտանտ Կոմս ՎՈՐՈՆՅՈՎ-ԴԱՇ-
ԿՈՎԻ Նամակի, սույն սկզբներին 2-ին ընդ. № 1569,
Հանուն Նորին Սրբության Գեվորդի, ամենայն Հայոց
Կերպույն պատրիարք Կաթողիկոսի:

Հանձնելով ինձ Ձեր աղոթքներին, պատիվ ունիմ
լինելու Ձերդ սրբազանության ամենախոնարհ ծառան,
Մ. ՊԻՍԱՐՍԿԻ.

ԳՐԻՆ ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ՄԵՄՈՒՅՅԱՆ
ՓՈԽԱՐՔԱՆ ԿՈՎԱՍՍՈՒՄ

2 առաջին 1914 թ.

№ 1599

Թիֆլիս քաղաք

Նորին սրբության Գե.

վորդին, ամենայն Հայոց

Կերպույն պատրիարք Կա-

թողիկոսին:

ՁԵՐԴ ՍՐԲՈՒԹՅՈՒՆ

Հաճելի պարտքս եմ համարում ծանուցանելու Ձեզ,
վոր ձեր նամակի բնագիրը, սույն ոգոստոսի 5-ից ընդ
№ 1131, վորով խնդրում եք հովանավորել և պաշտպա-
նել Թյուրքա-Հայերին և տնորինել նրանց վիճակը: Եթե
ներկայացրի մինիստրների խորհրդի նախագահին: Ներ-
կայումս պետական քարտուղար ԳՈՐԵՄԻԿԻՆԸ ծանուց-
լինձ, վոր ռուսաց կառավարությունը վոր մի պարա-
դայում զիջումներ չի անի հայկական խնդրի նկատ-
մամբ: Թյուրքիայի հայկական դավառներում, ըստ
Ռուսական նախնական ծրագրին և Ռուսաստանի բա-
ցառիկ կոնտրոլի տակ ռեֆորմներ մտցնելու իմաստով:

Մինիստրների խորհրդի նախագահի վերահիշյալ
հավաստիացումից լիովին համոզված լինելով, վոր
բարեհաջող լուծում պիտի ստանան հայերին հույս
խնդիրները, յես անհրաժեշտ եմ համարում սակայն
նախորդ հայտնել, վոր ինչպես մեր, այնպես և Ար-
տասահմանյան հայերի գործողությունները ներկա-
յումս պետք է խստիվ համապատասխան լինեն իմ
ցուցումներին, վորովհետև նկատի ունենալով Թյուր-
քիայի և Ռուսաստանի միջով յեղած ներկա լարված
դրությունը ընդհանուր քաղաքական տեսակետից, վորք
մեզ քաջակից պետությունների տեսակետն էլ է,

թիւս կորելոր ե, վոր պատերազմը Թշուրփաշի հետ
հարուցված լինի նրա կողմից, այլ վոչ քե մեր կողմից
յեղած վարչելե գործողութեան հետեւանում, ուստի
այդ աստիճան անցանկալի և նույնիսկ վտանգավոր ե
հանդիսանում վարչելե ապստամբութեան հարուցելը
քաւրփահայերի մեջ:

Ընդամին յես խոնարհաբար խնդրում եմ Ձերդ
սրբութեանը, յեղնելով վերոհիշյալ նկատառումից,
Ձեր բարձր—հեղինակավոր ազդեցութեանը գործել
ներ հոտի վրա առ այն, վոր մեր հայերը արտասահ-
մանյան հայերի հետ միասին պատրաստ լինեն ինչպես
այժմ Թշուրփաշի անվորոշ վիճակի ժամանակ, նույն-
պես և ապագայում նրա հետ մեր ունեւալիք պատե-
րազմի պարագայում, կատարելու այն համաձայնարու-
թեանները, վոր յես ըստ ժամանակի պայմանների,
կնախագծեմ իրագործելու և կառաջադրեմ ի կիրա-
ռումն*):

Հանձնելով ինձ Ձեր աղոթքներին, պատիվ ունեմ
լինելու Ձերդ սրբութեան ամենախոնարհ ծառան:

Ստորագրեց՝ ԿՈՄՍ ՎՈՐՈՆՅՈՎ—ԴԱՇԿՈՎ

(Տես «Նոր աշխարհ»—1922 թ. № 3 Թիֆլիս
ԿՔ 141—42,

№ 2

Վ. Ե. ՀԱՓԱՌՏԵՐ

1907 թվականից սկսած մինչև՛ որոշ արձանակում
են բաղձաթիվ Հայեր յենթարկվել բրեյական պատա-
խանաւթութեան իրենց դաշնակցութեան կուսակցու-

*) Ընդծումները մերն եւ Վ. Գ.

Թյան պատկանյալ, շատ—չատեր նրանցից մեղադրվում
ու յենթարկվում են պատժի մինչև տաժանակիր աշխա-
տանքի՝ Թողնելով իրենց հետեւից դժբախտապաժ ընտա-
նիքներ, յերբեմն կատարյալ քաղցածութեան մեջ:

Այս հալածանքները սկսվեցին շնորհիվ մի քորի-
մացութեան, վոր իրրել այս կուսակցութեանը հակա-
ռուսապետական ձգտումներ ունի, այնինչ կուսակցու-
թեանը կազմակերպվել ե Բ. Բախալ՝ ո'ի հալածանքների
ու կատարածների դեմ, իսկ 190—06 *). թվականներին
նա ժամանակեց կոխներին Հայերի ինքնապաշտպանու-
թեան գործում, ընդդէմ տեղական Թուրքերի արշունա-
հեղ բռնութեանների դեմ:

Այս բորոք նշմարութեանը պարզվեց և կառավա-
րութեան առաջ, յերբ մոտ 100 հայեր դատվում եյին
իրրել դաշնակցականներ սեմադի առանձին առյանում:
Կառավարութեան հայացքը ալի:ի պարզ արտահայտվեց
1913 թվականի այն բարձրագույն գ'կույցման մեջ, վորը
Կովկասի փոխարքուն ներկայացրեց Թաղավոր կալ-
րին, անվանելով դաշնակցական սրբոցեթ «ՊՈՒԾ»,
այսինքն իրրել մի շինծու բան:

Այդ հայացքը բարձր կառավարական շրջանում
պետք ե ընդհանրացած համարել և այն աստիճանի
գորեղ, վոր արդարադատութեան նախարար Շչեգովի-
տովը, վորի նախարարութեան ժամանակ սկսեց հալա-
ծանքներ, ի պատասխան ձերդ վեհափառութեան դիմու-
թի ձեր Պետերբուրգում գտնված ժամանակ չորասեց,
այլ հայտնեց, վոր հնարավոր ե գտնում բարձրագույն
ներումն մեղավորներին միայն մի քանի ժամանակից
հետո, վորովհետեւ սեմադի վեհոք նոր եր կայացել:

*) Հալածանքներ ե 1905—06. Վ. Գ.

Արդ ի նկատի ունենալով, թե մեղադրվողների և մեղադրողների նրանց ընտանիքների ծանր դրուժյունը, արդյո՞ք ժամանակ չե, վար վեհափառ Տեր գու՛՛մ նորից մի դիմում անելի՞ք նորին կովկասի փոխարքայության արդարադատության նախարարին, վոր նրանք բարեհաճեն ՄԵՐ ՎՈՂՈՐՄԱԾ ԿԱՅՍՐԻ ՄՈՏ ՁԵՐ անունից խնդրեն ընհանուր ներում, դադարեցնելով ընդմիշտ բու՛լը գործավարությունները դաշնակցության վերաբերմամբ:

Ժամանակը շատ հարմար ե, թե ընդհանուր քաղաքական տեսակետից, և թե շնորհիվ այն հանդամանքի, վոր կովկասի փոխարքա կոմսը, վերոկցով-Դաշկավը, մեր բարեմասությունները դեպի հայերը և նոցա հաջորդ այդ խնդրի առթիվ միանգամայն շատ նպաստավոր են, մոտ ապագայում հանդամանքները կարող են շատ փոխվել և դժվարացնել նույնիսկ հարցի հարուցումը:

Բացի դրանից դիմումն Վեհափառ Տեր խնդրի հանդուժյան համար շուտ կատարվի ու Պետերբուրգում ներկայացուցիչներ ունենանք, վորոնք կարողանան հեղձիտ պարզելու խնդիրը, իրերի դրուժյունը ու հենդանի (մի բառ աղավաղված) նպաստավոր դրուժյուն ստեղծելու: Այս տեսակետից նպատակահարմար էլինի ուղարկել Պետերբուրգ Մեսրոպ Յեպիսկոպոսին, վորին նշանակելը հաճելի էլինի և փոխարքային լիազորեր և Պ. Պապաջանյանին, վոր յերկուսը միասին աշխատեն: Հոգուտ կանի ներկայանալը Ձեր կողմից բարձր կառավարական շրջաններում շատ մեծ նշանակություն կունենա առանց այդ միջոցների գուցե հանդուժյան հույսերը վորոշ չափով թուլանան: Ազգային բյուրոն ի նկատի ունենալով այս բոլորը, և քաջ իմանալով, վոր

ձեր վեհափառության արդեն շատ մասն և Զեզ Խաճար մտահոգության առարկա յե թե մեղադրվողների և բնաճնց ընտանիքների դրուժյունը դիմումն և Զեզ վորդիական խնամախոսությամբ խոնարհարար խնդրումն և Ձերդ տուրբ ոճյալը չմերժեք ամենակարճ ժամանակամիջոցում դիմում անել կովկասի փոխարքա կոմս վաքանցով-Դաշկավին Արադարադատության նախարար՝ Շչեպովիտովին, վոր նրանք թաղավոր կայսրից ընդհանուր ներումն խնդրեն և տնորինեն ուղարկելու այդ խնդրի մասին պարոն Պապաջանյանի հետ միասին: Ձեր ուղարկելիք խնդրադրերի սեփազրությունը կստանաք միաժամանակ այս նամակի հետ:

Ավելորդ չեմք համարում հայտնել Ձեզ վեհափառ Տեր այս մասին փոխարքայի հետ արդեն խոսվել յ յերբ Մեսրոպ և Բագրատ սրբազանները Ս. Հարությունյանը մեր հանձնարարությամբ մերժին ժամանակ ներկայագան փոխարքային, նա փոխարքան հայտնեց, վոր յեթև Ձեր կողմից դիմումն լինի սրտորոտ և Ձեր խնդիրը կատարելու: *) (Բոլոր ընդգծումներն խոն են Վ. Պ.):

Նախադա՛ ԲՅՈՒՐՈՅԻ

Անդամներ՝

*) Վերոգրյալ դեմագոգները մուսուլմաններ վերցրել ենք ՀՄԽՀ Հնդափոխության քաճաքանի արխիվի ազգային բյուրոյի գրառքից:

Մեծարգո Տ. Սամսոն

Հարուքյունյանին

Աղգիս Վեհափառ Հայրապետը պատմիրեց Դիմալիսի
դրել Զեղ հետեւյալը, ի պատասխան Բյուրոյի ամսույս
16-ի դրութեան, վերը վերաբերում է գաղնակցական
գործի առթիւ մեղադրվողների և դատաւարութեանների
խնդրին:

Ինչպես Զեղ դրութեան մեջ հիշում եք, դեռ 1912
թ. հունիսին Վեհափառ Հայրապետը Պետերբուրգում
Արդարադատութեան նախարար Շչեպովիտովին այ-
ցելելիս, ի նկատի ունենալով բաղձաթիւ բանտարկ-
յալների աքաղաղման ընտանիքների դիմումները,
և նրանց թշուառ ու ծանր կացութիւնը, անձամբ խնդ-
րեց նախարարին դիմողներին վերաբերել ազատել յո-
րոնց կարելի չէ և կամ թեթեւացնել պատիժները. միջ-
նորդեց նաև Շուշլա քահանաների համար, զորոնք բան-
տարկված և կարգալուծ եյին յեղած և զորոնց համար
Թիֆլիսի դատաստանական պալատն ևս միջնորդել էր:

Նախարարը պատասխանեց Վեհափառին, վեր
Շուշլա քահանաների գործի հետ կծանոթանա և կար-
գադրութիւն կանի մինչև իսկ խնդիրը հիշեցնելու հա-
մար յուր ցանկութեամբ նշանակելից յերգվյալ հալա-
տարմատար Պ. Ա. Ասիխեկյանը, զորն ներկա յեր այդ
խորհրդակցութեան ժամանակ Վեհափառ Հայրապետի
չբախմբի անդամների հետ միասին: Իսկ գաղնակցու-
թեան գործում մեղադրվածների համար նախարարը վա-

ղածամ համարեց միջնորդութիւն հարուցանել: Այս
տարվա հունվարի 26-ին Տ. փոխարքայի և նրա ող-
նական Պետերբուրգի հետ ունեցած Զեղ խոսակցութիւնն
իմ ներկայութեամբ, վերադարձիս զեկուցել մանրամաս
նաբար Վեհափառ Հայրապետին առանձնապէս խնդրե-
ցի ուղարկութիւն դարձնել փոխարքայի և նրա ողնա-
կանի հայտնած այն կարծիքի վրա, թե միջնորդու-
թիւն հարուցանելու միակ նպատակահարմար միջոցը,
ամենայն հայոց կաթողիկոսի կողմից դիմում անելն
է իրեն (փոխարքային) և արդարադատութեան նախա-
րար Շչեպովիտովին, զորի հիման վրա ինքը կմիջնոր-
դի ուր հարկն է: Վեհափառ Հայրապետ լսելով զեկու-
ցումս և ի նկատի առնելով կառավարութեան այժմյան
տրամադրութիւնն ու պայմանները, սկզբունքով ընդու-
նեց զիմելու ահաժեշտութիւնը միայն հիշեց, զոր
խմբադրած դրութիւնները՝ կուղարկվին Պետերբուրգ
պ. Միքայել Պապաջանյանին, այնտեղ ձեռնհաս շըր-
ջանների կարծիք ևս իմանալու ինչպես դուք հայտնեցիք
ինձ Թիֆլիսում զիմումները վերջնականապէս խմբու-
ղրելու համար, զորի մասին ժամանակին զեկուցել եմ
Վեհափառ Հայրապետին:

Նորին Վեհափառութիւնը ստանալով սույն մարտի
16-ի թիւակիր Զեղ նամակը, (խոսքը № 2 զեկումնն էր
մասին է Վ. Պ.) և ի նկատի ունենալով, այս գործի
չափազանց ծանրակշիռ և լուրջ լինելը, անհրաժեշտ հա-
մարեց պետական դումայի անդամ պ. Միքայել Պա-
պաջանյանի միջոցով նախապէս իմանալ Պետերբուրգի
ձեռնհաս և գործին ու դատաւարութեան ըստ ամենայնի
հանդիմանման կարծիքն ու տրամադրութիւնն ևս, զոր-
ի համար ուղարկեց նորան նաև փոխարքայի ու արդա-
րադատութեան նախարարի անունով խմբադրած դրու-
թիւնների պատճենները:

Այժմ Վեհափառ Հայրապետը ազատում է այդ պատանիներին: Վորից հետո և միայն դիմելու փոխարքայի և նախարար Շչեզլովետովի միջոցով թաղամկոր կայսեր վաղորմածությունը խնդրելու:

Դիվանապետ՝ ԲԱԳՐԱՏ ՅԵՊԻՍԻՈՊՈՍ:

(Տես ՀՍԽՀ հեղափոխության թանգարան, Հայ ազգային բյուրոյի գործերը):

№ 4

ԵԶՄԻԱՇԻՆ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՎԵՀԱՓԱՌ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ

Խնդրում եմ համեմատել Ձեր ներկայությամբ պատկերված մայիսի 28 ի սխալման լիակատար Հայաստանի ազատության ազգային մեծ տոնը:

№ 34711

ՎԱՐՉԱՊԵՏ՝ (Ստորագրություն)

(Գետական Արիֆ: Դաշնակցական կառավարության նախարարների խորհ. գործ № 137 ԿՉ՝ 118):

№ 5.

ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԻ

ՅԵՎ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՆՈՐԻՆ ԳԵՐԱՉԱՆՑՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՎԱՐՉԱՊԵՏ ԳԱՐՈՆ ՀԱՄԱԶԱՍԳ ՈՂԱՆՁԱՆՑԱՆԻՆ

Ի սրտե փառազով իմ սիրեցյալ ազգին յերջանկության և իմ պանծալի հայրերի և պետության բարձրագույն և հարատևելության յես շարունակ աղոթեմ եյի, վոր առաված ինձ արժանացներ տեսնել իմ հայրենիքի ազատությանը անկախությանը և միությանը:

Այժմ ղաշնադրի ստորագրություն մեծ Հայաստանի քաղաքացիական կառավարման համարելով ինչպես տեղյակ ոգոստոսի 29-ին սուրբ առավածանի վերափոխման օրը, Հայոց Մայր Աթոռի հնադարյան սուրբ Եջմիածնի տաճարում անձամբ մատուցի սուրբ պատարագ որհնեցի և սրբագործեցի անկախ միացյալ և մեծ Հայաստանի տունը, վորից հետո Եջմիածնի միաբանության և բազմախառն հասարակության ներկայությամբ մայր տաճարի զավթում կատարեցի մաղթանք մեր հայրենիքի բարեգալաճման և Հանրապետության հարստեղծության համար:

Յեվ վարպետի լիակատար կատարած լինի Հայոց Հայրապետը յուր պարտքը դեպի հայրենիքն, յես սրբալի մայր արքա սուրբ Եջմիածնի կողմից տալիս եմ Հայաստանի փոխառության ֆոնդին մեկ միլիոն (1.000.000) ռուբլի, խնդրում Ձերդ գերազանցության ուղարկել ձեր կողմից վստահելի մեկին այստեղ հիշյալ գումարը Ձեզ հասցնելու:

Աղոթարար ԳԵՎՈՐԳ Ե. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

(Տես «Եջմիածին» շաբաթաթերթի 1920 թ. № 11. ԿՉ՝ 174.

№ 6.

Հայաստանի Հանրապետության և ուսար յերկրների ուսանաններում ապրող համայն հայության *):

Այն ժամանակ, յերբ մեր ներկայացուցիչները Յեվ-

*) Աղբյուրների խորհրդայնացումը, ինչպես հայտնի յե մեծ իրարանցում առաջացրեց ղաշնակցության և մենչեվիկների մեջ: Նրանք ալեկի սերտ կապվելով պարտված մուսավաթի հետ մենչեվիկների դործադրեցին պայքարելու խորհրդային Աղբյուրների

Արդ ի նկատի ունենալով, թե մեղադրվողների և մեղադրողների նրանց ընտանիքների ծանր դրուժյունը, արդյո՞ք ժամանակ չե, վար վեհափառ Տեր զուգ նորից մի դիմում անելի՞ք նորին կովկասի փոխարքայաւթյան արդարադատության նախարարին, վար նրանք բարեհաճեն ՄԵՐ ՎՈՂՈՐՄԱԾ ԿԱՅՄՐԻ ՄՈՏ ՁԵՐ անուկից խնդրեն ընհանուր ներում, դադարեցնելով ընդմիջտ բաւար գործավարությունները դաշնակցության վերաբերմամբ:

Ժամանակը շատ հարմար է, թե ընդհանուր քաղաքական տեսակետից, և թե շնորհիվ այն հանգամանքի, վոր կովկասի փոխարքա կոմսը, վորոնցով-Դաշկովը, վարի բարեմատությունները դեպի հայերը և նոցա հաջորդ աշխարհի խնդրի առթիվ միակցամայն շատ նպաստաւոր են, մոտ ապագայում հանգամանքները կարող են շատ փոխվել և դժվարացնել նույնիսկ հարցի հարուցումը:

Բացի դրամոր դիմումն Վեհափառ Տեր խնդրի հաջողության համար շուտ կատարվի ու Պետերբուրգում ներկայացուցիչներ ունենանք, վորոնք կարողանան ճշգրիտ պարզելու խնդիրը, իրերի դրուժյունը ու հենդանի (մի բառ ազավաղված) նպաստավոր դրուժյուն ստեղծելու: Այս տեսակետից նպատակահարմար էլինի ուղարկել Պետերբուրգ Մեսրոպ Յեպիսկոպոսին, վորին նշանակելը հաճելի էլինի և փոխարքային լիազորեմ է Պ. Պապաջանյանին, վոր յերկուսը միասին աշխատեն: Հոգուտ կանի ներկայանալը Ձեր կողմից բարձր կառավարական շրջաններում շատ մեծ նշանակութուն հանձնառուանց աշխարհի խնդրների գուցե հաջողության հույսերը վորոշ չափով թուլանան: Ազգային բյուրոն ի նկատի ունենալով այս բոլորը, և քաջ իմանալով, վար

ձերի վեհափառության արդեն շատ մասն է Զեզ համար մտահոգության առարկա յե թե մեղադրվողների և բնական ընտանիքների դրությունը դիմում է Ձեզ վորդիական խնամքատությամբ խոնարհաբար խնդրում է Ձերդ սուրբ ոճյալը չմերժեք ամենակարճ ժամանակաժիջոցում դիմում անել կովկասի փոխարքա կոմս Վալանցով-Դաշկովին Արդարադատության նախարար Շչեպովիտովին, վոր նրանք թաղավոր կայսրից ընդհանուր ներումն խնդրեն և տնորինեն ուղարկելու աշխարհի մասին պարոն Պապաջանյանի հետ միասին: Ձեր ուղարկելիք խնդրադրերի սեվադրությունը կստանաք միաժամանակ այս նամակի հետ:

Ավելորդ չեմք համարում հայտնել Ձեզ վեհափառ Տեր այս մասին փոխարքայի հետ արդեն խոսվել է յերբ Մեսրոպ և Բագրատ սրբադանները Ս. Հարությունյանը և Ն. Հանձնարարությամբ վերջին ժամանակ ներկայացան փոխարքային, նա փոխարքան հայտնեց, վոր յեթե Ձեր կողմից դիմումն լինի պատրաստ և Ձեր խնդիրը կատարելու: *) (Բոլոր ընդգծումներն իմն են Վ. Պ.):

ՆախադՀ՝ ԲՅՈՒՐՈՅԻ

Անգամներ՝

*) Վերադառալ գեղաժեշտները Պապաջանյանը վերջին ևնք ՀՄԻՆ Հնդափոխության քանդաքանի արխիվի ուղղային բյուրոյի գործերը:

Մեծարգո Տ. Սամսոն

Հարուստ մյանին

Ազդիս Վեհափառ Հայրապետը պատմիքից Դիվանիո
դրել Ձեզ հետեվյալը, ի պատասխան Բյուրոյի ամսույս
16-ի դրության, վորը վերաբերում է դաշնակցական
գործի առթիվ մեղադրվողների և դատապարտվածների
խնդրին:

Ինչպես Ձեր դրության մեջ հիշում եք, դեռ 1912
թ. հունիսին Վեհափառ Հայրապետը Պետերբուրգում
Արդարադատության նախարար Շչելովիտովին աշ-
ցնելիս, ի նկատի ունենալով բազմաթիվ բանտարկ-
յալների աքորվածների ընտանիքների դիմումները,
և նրանց թշվառ ու ծանր կացութունը, անձամբ խնդ-
րեց նախարարին դիմողարար վերաբերվել աղատել վո-
րոնց կարելի չե և կամ թեթևացնել պատիժները. միջ-
նորդեց նաև Շուշվա քահանաների համար, վորոնք բան-
տարկված և կարգալուծ եյին յեղած և վորոնց համար
Թիֆլիսի դատատանական պալատն ևս միջնորդել էր:

Նախարարը պատասխանեց Վեհափառին, վոր
Շուշվա քահանաների գործի հետ կծանոթանա և կար-
գադրութուն կանի մինչև իսկ խնդիրը հիշեցնելու հա-
մար յուր ցանկությամբ նշանակվեց յերդվյալ հալա-
տարմատար Պ. Ա. Ասրիբեկյանը, վորն ներկա յեր այդ
խորհրդակցության ժամանակ Վեհափառ Հայրապետի
չքախմբի անդամների հետ միասին: Իսկ դաշնակցու-
թյան գործում մեղադրվածների համար նախարարը վա-

ղածամ համարեց միջնորդութուն հարուցանելը: Այս
տարվա հունվարի 26-ին Տ. փոխարքայի և նրա ող-
նական Պետերսոնի հետ ունեցած Ձեր խոսակցությունն
իմ ներկայությամբ, վերադարձին զեկուցի մանրամաս
նաբար Վեհափառ Հայրապետին առանձնապես խնդրե-
ցի ուշադրութուն դարձնել փոխարքայի և նրա ողնա-
կանի հայտնած այն կարծիքի վրա, թե միջնորդու-
թյուն հարուցանելու միակ նպատակահարմար միջոցը,
ամենայն հայոց կաթուղիկոսի կողմից դիմում անելն
և իրեն (փոխարքային) և արդարադատության նախա-
րար Շչելովիտովին, վորի հիման վրա ինքը կմիջնոր-
դի ուր հարկն է: Վեհափառ Հայրապետ լսելով զեկու-
ցումս և ի նկատի առնելով կառավարության այժմյան
տրամադրությունն ու պայմանները, սկզբում ընդու-
նեց դիմելու ահրաժեշտութունը միայն հիշեց, վոր
խմբագրած գրությունները կուղարկվեն Պետերբուրգ
պ. Միխայել Պապաջանյանին, այնտեղ ձեռնհաս չըր-
ջանների կարծիք ևս իմանալու ինչպես դուք հայտնեցիք
ինձ Թիֆլիսում դիմումները վերջնականապես խմբու-
ղրելու համար, վորի մասին ժամանակին զեկուցել եմ
Վեհափառ Հայրապետին:

Նորին Վեհափառությունը ստանալով սույն մարտի
16-ի թվակիր Ձեր նամակը, (խոսքը № 2 գովումենտի
մասին է Վ. Պ.) և ի նկատի ունենալով, այս գործի
չափազանց ծանրակշիռ և լուրջ լինելը, անհրաժեշտ հա-
մարեց պետական դումայի անդամ՝ պ. Միխայել Պա-
պաջանյանի միջոցով նախապես իմանալ Պետերբուրգի
ձեռնհաս և գործին ու դատավորության ըստ ամենայնի
ծանոթ անձանց կարծիքն ու տրամադրությունն ևս, վո-
րի համար ուղարկեց նորան նաև փոխարքայի ու արդա-
րադատության նախարարի անունով խմբագրած գրու-
թյունների պատճենները:

Մեծարգո Տ. Սամսոն

Հարությունյանին

Աղգիս Վեհափառ Հայրապետը պատմիրից Դիվանին Դրել Զեղ հետևյալը, ի պատասխան Բյուրոյի ամսույս 16-ի դրության, վերը վերաբերում է գաղնակցական զործի ատթիվ մեղադրվողների և դատապարտվածների խնդրին:

Ինչպես Զեր դրության մեջ հիշում եք, դեռ 1912 թ. հունիսին Վեհափառ Հայրապետը Պետերբուրգում Արդարադատության նախարար Շչեպովիտովին այցելելիս, ի նկատի ունենալով բաղժաթիվ բանտարկյալների աքսորվածների ընտանիքների դիմումները, և նրանց թշվառ ու ծանր կացությունը, անձամբ խընդրեց նախարարին դիմողարար վերաբերվել աղատել վորոնց կարելի չէ և կամ թեթևացնել պատկիծները. միջնորդեց նաև Շուշվա քահանաների համար, վորոնք բանտարկված և կարգալուծ եյին լեղած և վորոնց համար Թիֆլիսի դատաստանական պալատն ևս միջնորդել էր:

Նախարարը պատասխանեց Վեհափառին, վոր Շուշվա քահանաների զործի հետ կծանոթանա և կարգադրություն կանի մինչև իսկ խնդիրը հիշեցնելու համար յուր ցանկությամբ նշանակվեց յերդվյալ հավատարմատար Պ. Ա. Արիքեկյանը, վորն ներկա յեր այդ խորհրդակցության ժամանակ Վեհափառ Հայրապետի չքախմբի անդամների հետ միասին: Իսկ գաղնակցության զործում մեղադրվածների համար նախարարը վա-

ղածամ համարեց միջնորդություն հարուցանելը: Այստարվա հունվարի 26-ին Տ. փոխարքայի և նրա ողնական Պետերբուրգի հետ ունեցած Զեր խոսակցությունն իմ ներկայությամբ, վերադարձիս ղեկուցի մանրամասնաբար Վեհափառ Հայրապետին առանձնապես խնդրեցի ուղարկություն դարձնել փոխարքայի և նրա ողնականի հայտնած այն կարծիքի վրա, թե միջնորդություն հարուցանելու միակ նպատակահարմար միջոցը, ամենայն հայոց կաթուղիկոսի կողմից դիմում անելն է իրեն (փոխարքային) և արդարադատության նախարար Շչեպովիտովին, վորի հիման վրա ինքը կմիջնորդի ուր հարկն է: Վեհափառ Հայրապետ լսելով ղեկուցումս և ի նկատի առնելով կառավարության այժմյան տրամադրությունն ու պայմանները, սկզբունքով ընդունեց ղեմեկու ահրաժեշտությունը միայն հիշեց, վոր խմբադրած դրությունները կուղարկվեն Պետերբուրգ պ. Միֆայել Պապաքանյանին, այնտեղ ձեռնհաս չըրջանների կարծիք ևս իմանալու ինչպես դուք հայտնեցիք ինձ Թիֆլիսում դիմումները վերջնականապես խմբադրելու համար, վորի մասին ժամանակին ղեկուցել եմ Վեհափառ Հայրապետին:

Նորին Վեհափառությունը ստանալով սույն մարտի 16-ի թվակիր Զեր նամակը, (խոսքը № 2 դոկումենտի մասին է Վ. Պ.) և ի նկատի ունենալով, այս զործի չափազանց ծանրակշիռ և լուրջ լինելը, անհրաժեշտ համարեց պետական դումայի անդամ պ. Միֆայել Պապաքանյանի միջոցով նախապես իմանալ Պետերբուրգի պաշտանյանի միջոցով ու դատապարտության ըստ ամենայնի ձեռնհաս և գործին ու դատապարտությանն ևս, վորի համար ուղարկեց նորան նաև փոխարքայի ու արդարադատության նախարարի անունով խմբադրած գրությունների պատճենները:

Այժմ Վերականգնողական Կոմիտեի և այլ պա-
ռամանին. վորից հետո և միայն դիմելու փոխարքայի
և նախարար Շչեգովևսովի միջոցով Թագավոր կայսեր
վաղորդածությունը խնդրելու:

Դիմանալեա՝ ԲԱՊՐԱՏ ՅԵՊԻՍԿՈՊՈՍ.

(Տեա շՍԽՀ Հեղափոխության Թանգարան, Հայ
ազգային բյուրոյի գործերը):

№ 4

ԵԶՄԻԱՇԻՆ

ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ ՎԵՀԱՓԱՌ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻՆ

Խնդրում եմ հանել Ձեր ներկայությունը պատ-
վել մայիսի 28 ի սխալալ լեվ անկախ Հա-
յասանի ազատության ազգային մեծ տունը:

ՎԱՐՁԱՊԵՏ՝ (Ստորագրություն)

№ 34711

(Գետակուն Արիվ: Դաշնակցական
կառավարության նախարարների խորհ.
գործ № 137 ԿԶ՝ 118):

№ 5.

ԳԵՐԱԳՈՒՅՆ ՊԱՏՐԻԱՐԻ

ՅԵՎ

ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ
ՀԱՅՈՑ

ՆՈՐԻՆ ԳԵՐԱԶԱՆՑՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՎԱՐՁԱՊԵՏ ՊԱՐՈՆ
ՀԱՄԱԶԱՍԳ ՈՀԱՆՁԱՆՑԱՆԻՆ

Ի որոնք փափագով իմ սիրեցյալ ազգին յերջանկու-
թյան և իմ պանծալի հայրենիքի և պետության բարգա-
ւաճման և հարատևելության յես շարունակ տղութե-
ան, վոր ասաված ինձ արժանացներ տեսնել իմ հայ-
րենիքի ազատությունը անկախությունը և միությունը:

Այժմ դաշնագրի ստորագրությամբ մեծ Հայաստա-
նի լրացման ակտը կատարված համարելով ինքս տեցյալ
ոգոստոսի 29-ին սուրբ աստվածածնի վերափոխման
օրը, Հայոց Մայր Աթոռի հնադարյան սուրբ Եջմիածնի
տաճարում անձամբ մատուցի սուրբ պատարագ որինցի
և սրբագործեցի անկախ միացյալ և մեծ Հայաստանի
տունը, վորից հետո Եջմիածնի միաբանության և լազմա-
խառն հասարակության ներկայությամբ մայր տաճարի
զավթում կատարեցի մաղթանք մեր հայրենիքի բար-
գավածման և Հանրապետության հարսնվության հա-
մար:

Յեվ վորպեսզի լիակատար կատարած լինի Հայոց
Հայրապետը յուր պարտքը դեպի հայրենիքն, յես սրա-
նով մայր աթոռ սուրբ Եջմիածնի կողմից տալիս եմ
Հայաստանի փոխառության ֆոնդին մեկ միլիոն
(1.000.000) ռուբլի, խնդրով Ձերդ գերազանցության
ուղարկել ձեր կողմից վստահելի մեկին այսուեղ հիշյալ
գումարը Ձեզ հասցնելու:

Աղոթարար ԳԵՎՈՐԳ Ե. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ
ՀԱՅՈՑ՝

(Տեա «Եջմիածին» շաբաթաթերթի 1920 թ. № 11.
ԿԶ՝ 174.

№ 6.

Հայաստանի Հանրապետության և ոտար յերկրների
տաճմաններում ապրող համայն հայության *):

Այն ժամանակ, յերբ մեր ներկայացուցիչները Յեվ-

*) Աղբյուրների խորհրդանշանով, ինչպես հայտնի յե մեծ ի-
րարանցում առաջացրեց դաշնակցության և մենչեվիկների մեջ:
Նրանք ավելի սերտ կապվելով պարտված մուսավաթի հետ ամեն
ՀՅՏԻՆ միջոց գործադրեցին պայքարելու խորհրդային Աղբյուրների

յուզպէյուսմ խաղաղաբար կօնֆերանցիայի առաջ սգի է բռնին մեր արյունաքամ հայրենիքի դատն են պաշտօտունում, յերբ այդ կոնֆերանսը թուրքերի վոչնչացման սպառնալիքով այդ պետութեան ներկայացուցիչներին յուր դաշնադիրը ստորագրել է տալիս, յերբ մեր սահմաններում մեյր քաջարի բաճակը և զինվորութիւնը միանգամայն տոչորված (!) հայրենիքի փրկութեան և անկախութեան դադարաւորով (!!!) յուր ուժից վեր հերոսական ճիգեր է թափում խորտակելու, վոչնչացրելու և չիք դարձնելու մեր հայրենիքի և հայութեան դարավոր թշնամու ամեն մի հարձակումը, ամենայն մի դավադրութիւնը և հաղթական համայն աշխարհի հեցմունքն ու համակրանքն է վաստակում յերբ հայրենիքի ազատութեան համար բոլորաթիւր զահեր տոլող և սիրած հայրենիքից տուն ու տեղից զրկված մեծ (!) հայաստանցին, վոր վեց տարուց ավելի սար է սար, գլուղից-գլուղ, քաղաքից-քաղաք թափառելուց, ուժասպառ, սպասում է սրտատրոփ այն յերջանիկ որվան, յերբ ինքը ազատորեն կարողանա յուր հայրենիքը մտնել և յուր անկերականքը վերականգնել և շենացնել:

Հեմ, Այդ պայքարի մի արտահայտութիւնն է Դաշնակցութեան կենտրոնական որդան «Հաւաք»-ի թիւած մի «Կարեւոր փաստաթուղթ», վորը ոգտադրածելով Ֆարաշավոր դաշնակցականները, դաշնակցութեան սոխ ու սխտորի ջատագործները, լարելով ազգային կրքերը, ամենազգլիքի, ամենապատաղի հարձակում են գործում հայ կոմունիստների և նրանց օգնող խորհրդային Արբեշանի դեմ, Դեռևս վերջնականապէս չճշտված մի քանի տվյալներ դալիս են հաստատելու, վոր այս թիւած, շինու «Փաստաթղթի» ճախադատութիւնը դաշնակ միներտրներց մեկի ամենամտերիմ ելծիանականներին է պատկանում, ինչեղի: Դաշնակցական «աղբերք» զրչի՝ թի Ելծիանի սեվադուլաների մտքի արդյունք է, այդ չի կարեւորը:

Ահա հայրենիքի և հայութեան բանակի աշխարհ տենդային և դժվարին ժամանակում և որերում ցավալով և խորը խոցված սրտով հայտնում ենք հայոց ժողովուրդ, այն ստոր դավաճանական և ցած վերաբերմունքի մասին, վոր վերջին ժամանակներս յերեվացի է իրեւվ խոց և պալար հայ ժողովուրդի մեջ: Սարաւիով կարգացինք «Հաւաք» թերթում սեպտեմբերի 3 № 189 համարում, «Կարևոր փաստաթուղթ» վերնագրով այն խիտ ցաղտնի (ընդդժմէն իրենն է) գրութիւնը, վոր վորմն կարաւ Եւրոպաց գրում է, «Գորիսի դավառական թեւկումին»:

Ամեն մի անձնավորութեան, վոր կրում է յուր վերա հայ անունը և յուր յերականերում հայ արյունը, հայրենիքի և հայութեան դատի և պատվի արդար ցասումով և վրեժխնդրութեամբ դասախաղ պետք է կանգնի աշխարհի վատագի և անարգ արարածների հանդեպ, վորոնք անարգ մամոնայի ցանկութեամբ հուդայի նման վաճառում են և հայրենիք (!) և ազգութիւն (!!) և ընդվաճառում են և հայրենունը: Միթէ դուք հայ անունը անարկեր (!!!) և հայրենունը: Միթէ դուք հայ անունը անարկարյան կարմիր ծովից անցնելով, Յեզիպտական դերուարյան կարմիր ծովից անցնելով, և ազատութեան թիւնից և տանջանքներից ազատվելուց և ազատութեան ճանապարհին հասնելուց հետո, դարձյալ հիշում եք ստրկութեան, սոխն ու սխտորը: Ամոք և անեծք, այն դավաճաններին, վորոնց ստոր արարմունքի պատճառով մի ոտարագդու անգուսպ բերանից և կեղտոտ գրչից հայ անվան նախատինք բերող մի աշխարհի կեղտ է չորրոտում ընդհանուր հայութեան հասցեյին՝ «Թէ այդ ազգը փողից ել մեծ սրբութիւն չի ճանաչել և չունի ազգը փողից ել մեծ սրբութիւն պետք է բացատրել հայ աշխարհում, և հենց դրանով պետք է բացատրել հայ լրտեսների դործականքի հսկայական քանակը, թիւը»:

ԶԳՈՒՅՆ, ՂԵՌՈՒՅՆ ՀԱՅ Ժողովուրդը Հաղիվ գերեզմանից
հարուժյուն առած, նորից ընդ ձեռքով մի փորիք ըն-
այդ դուրը լեզ համար: Միթե դարերով յերազած, փայ-
փայած այն գաղափարները, վոր հաղարարի զոհերի
և արյան գնով ձեռք և բերված և մարմնացած այսոր չի
ազդում ընդ քարացած սրտի վրա: Փոխանակ թե՛ ու-
ր իկունք և նեցուկ դառնաու մեր ներածին հայրենիքին
և Հանրապետության (այսինքն դաշնակցությանը) ոտա-
րի և թշնամու դրամներից կուրացած և չլացած առաջ-
նորդում նոցա դեպի մեր յերկիրը, դեպի մեր սրբու-
թյունը սեփական ձեռքով խողիողում յեղբորը և ընկե-
րոջը: Անեծք և նախատինք այդպիսի ազգակործան և
հայրենադավ մոլորվածներին:

Թող Հայտնի լինի ամենքին, վոր Հայաստան կա-
այժմ և պիտի մնա Հայի հավիտենական հայրենիք, վոր
այդ հայրենիքը պետք է լինի ազատ և անկախ ոտարի
միջամտությունից, վոր Հայ Ժողովուրդը և իր քաջարի
բանակը պատրաստ է արյան և կյանքի գնով պաշտպան
հանդիսանալ Հայի հայրենիքին վոր ամեն մի դավա-
ճան լինեն նոքա անհատներ թե համայնքներ պետք է
վաղ թե ուշ կրեն նոքա արժանի պատիժ ու պատու-
հասը: Վար տակավին կանգուն է հայ յեկեղեցին և Որս-
մեջ դեռ հնչում են Ներսեսի, Սահակի, Մեսրոպի, Ղե-
վանդի և ուրիշ հայրերի ձայները և մեմք նոցա հաջորդ-
ներս գիտենք հայրենիքի դժվարության որերին ի հան-
դես գալ նորա պաշտպանության և ամբողջական պա-
սանության:

ԳԵՎՈՐԳ Ե. ԿԱՐՈՒՊԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀՍԵՈՑ

1920 թ. սեպտեմբերի 5.

(Տես «Եղմիածին» 1920 թ. № 11, էջ 162-8)

19.283